

N:o 1.

Ank. till Riksd. kansli den 14 mars 1907, kl. 1 e. m.

Första Kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande, n:o 1, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Konungen med begäran om utredning och förslag till åstadkommande för statens räkning af ett järnverk vid den blifvande inlandsbanan.

Till utskottets behandling har blifvit öfverlämnad en af herr *Bergström* väckt motion, n:o 18, däruti föreslås, att Riksdagen behagade besluta att hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående åstadkommande för statens räkning vid den blifvande inlandsbanan af ett järnverk, afsedt att af norrlandsmalmer och med inhemskt bränsle samt med tillhjälp af elektrisk kraft åstadkomma sådana förnödenheter för våra järnvägar, vår flotta och våra befästningar, såsom räls och plåt m. m, jämte, om det låter sig göra, gjuttackjärn, som nu importeras — ett järnverk, till en början afsedt för en produktion af 100,000 ton, men med möjlighet att producera dubbla kvantiteten; samt att Kungl. Maj:t till Riksdagen snarast måtte inkomma med de yttranden eller förslag, hvartill utredningen kan föranleda.

Till stöd härför anför motionären följande:

»Dagens lösen för hvarje parti, ja, nästan för hvarje partimedlem är *nationell samling* för tillgodoseende af isynnerhet ekonomiska intressen, och doek torde knappast i någon tid meningarna varit mera delade, meningsbrytningarna mera skarpa och orubbligheten af tron på den egna meningens enda lyckliggörande verkan större. Jag vill ej inlåta mig på en analys af orsakerna till dessa motsägelser, utan endast konstatera den enorma tillgång på kraft och energi hos nationen, som nu härigenom förslösas och som i hufvudsak förslösas på att dela och förbruka de tillgångar, hvilka förfäders arbetsamhet, försakelser och omtanka lämnat oss i arf, i stället för att användas på att skapa nya tillgångar på sådant sätt och af sådan beskaffenhet, att de komma såväl den ena som den andra tillgodo utöfver den mer eller mindre berättigade arfsandelen.

Ser man förhållandena så, framställer sig själfmant den frågan, om det icke finnes någon verksamhet, neutral i förhållande till pågående strider och rådande intressen, på hvilken åtminstone någon del af dessa krafter kunde öfverflyttas, som skapade tillgångar gemensamma för nationen i sin helhet, och på hvilken således också allas öfverskjutande krafter och energi enigt och med tillfredsställelse kunde koncentreras?

Det vore ju förmätet af mig att tänka, det jag skulle kunna gifva uppslag till lösningen af ett dylikt spörsmål. Äfven om jag själf vore lifligt öfvertygad härom, så måste jag likväl förutsätta, att det finnes andra, som ha olika uppfattning, oaktadt jag ej heller för min del kan göra anspråk på att vara fri från inverkan af den tidsströmning, som har så stora svårigheter att ge erkännande åt andras meningar. Emellertid anser jag det vara min plikt, i förhållande till den öfvertygelse jag har, att framlägga ett förslag till den kraft och verkan det hafva kan.

Betrakta vi nationen som en enhet, således ej från något enskildt partis eller enstaka individers intressesynpunkt, så är det ju uppenbart, att ju mindre penningar landet behöfver lämna ut, eller ju mera det kan taga in utan rubbande af inre ekonomiska förhållanden i öfrigt, ju mera stärka vi och förbättra vi vår ekonomiska ställning i sin helhet. Med andra ord: en förbättrad handelsbalans är till det helas fördel. Att anordna så, att det helas fördel också kommer hvar och en till godo är en sekundär åtgärd.

Ser man nu i statistiken på de faktorer, som betinga handelsbalansen, så skall man finna, att år 1905 bland annat importerades:

56,436	ton	järnvägsskenor,
10,097	»	oförtent plåt,
20,469	»	rör och rördelar samt
2,208	»	järnvägsaxlar.

Summa 89,210 ton gröfre järngods förutom 46,288 ton tackjärn.

För det ändamål, som härmed afses, torde det tills vidare vara nog att antaga ett medelpris på detta importjärn, med undantag af tackjärnet, af 100 kronor pr ton och alltså ett importvärde af cirka 9,000,000 kronor. För tillverkningen af en motsvarande kvantitet järn inom landet åtgår visserligen i rundt tal 200,000 ton järnmalm, med ett värde af 2,000,000 kronor, hvarmed vår export skulle komma att minskas, om en dylik tillverkning här komme till stånd, men med våra malmtillgångar och brytningsmöjligheter kan malm erhållas för den inhemska förädlingen utan nedbringande af exporten, och sålunda handelsbalansen förbättras med hela beloppet.

Genom anläggande af ett järnverk för tillverkning af sådant järn, som nu importeras, rubbar man ej i minsta mån den förut inom landet befintliga järntillverkningen, i synnerhet om verket baseras på norrlandsmalmer, hvilket ju nästan är det enda möjliga, och om det förlägges så, att det ej konkurrerar med de befintliga järnverken om bränsle.

På grund af den erfarenhet man i allmänhet har om att enskild företagsamhet bättre kan ekonomiseras än statens, torde nog första tanken med afseende på ett dylikt järnverk vara, att det bör åstadkommas på enskildt initiativ och med privata medel, men dels har man nog erfarenhet om god ekonomisk organisation och ledning af produktionsföretag äfven i statens händer, såsom exempelvis vid järnvägarnas reparationsverkstäder, dels skulle det utan tvifvel medföra många och betänkliga olägenheter, ja, vådor af att företaget blefve af enskild natur.

Till en början synes tillverkningskvantiteten ej större, än att det just för ett godt ekonomiskt resultat är lämpligt koncentrera den vid ett enda verk. Staten är största förbrukaren af tillverkningen, och om företaget är privat och utan konkurrens, skall det oupphörligen försöka skaffa sig fördelar på statens bekostnad. Om dessa fördelar, i öfverpris m. m., också ej skulle kunna blifva af synnerligt stor ekonomisk betydelse, så föranleder dock denna sträfvan, på det sätt man af erfarenheten kan antaga att den kommer att bedrifvas, moraliska följder, som från statsmakternas sida såvidt möjligt böra förekommas. Och de rena förlusterna kunna också bli stora nog. För att minst möj-

ligt störande inverka på förut befintlig verksamhet synes det, då ej vidare utredning föreligger, som om ett dylikt järnverks naturliga läge borde bli i Norrland utefter den tilltänkta inlandsbanan och i statens nu med afseende å bränsletillgångarna otillgodogjorda skogsområden. Ett järnverk där i enskilda händer skulle i vissa afseenden få monopol på statens skogstillgångar, skulle öfva väsentligt inflytande på statsskogarnas afkastning och kunna i hög grad verka hinderligt på skogskulturen. Hvad blott detta skulle orsaka staten för förluster är nog omöjligt att till siffran bestämma, men sannolikt uppgå till belopp, som skulle väsentligt öfverstiga förlusten genom ett mindre lämpligt handhavande af järnverket i statens händer, om sådant behöfde befaras.

För ett enskildt bolag eller enskild person att starta ett dylikt företag är ej heller utan betänkligheter, som rent af kunna verka hinderligt på företagets tillkomst, äfven om detta i öfrigt skulle befinnas förmånligt. Ett järnverk af den beskaffenheten kan ej ha i sina egna händer att ordna bränslefrågan på fullt för detsamma betryggande sätt, och det är ej heller oberoende af malmtillgången, hvilket staten bör vara, ej minst genom på statens marker däruppe befintliga, ännu på grund af gällande inskränkning i inmutningsrätten oexploaterade förekomster. För den händelse järnverket befunde sig i enskild ego, skulle också utan tvifvel energiska försök göras från utländska karteller i samma tillverkningsbransch att genom nedtryckande af sina priser, särskildt på den svenska marknaden, bringa företaget på obestånd, och försök i den vägen skulle så mycket säkrare komma att göras, som de hade utsikt att lyckas. Vore företaget åter i statens händer, vore all sannolikhet för att dylika försök skulle bekomma dem själfva illa, och järnverkets ekonomi skulle ej ut sättas för dylikt illojalt och störande inflytande.

En annan sak, som äfvenledes talar för att staten nu tager ett dylikt företag om hand, är, att järntillverkningen efter allt att döma befinner sig i en brytningsperiod, som för en kvantitativ utveckling af järnhandteringen hos oss kan vara af afgörande inflytande och som sålunda i nationalekonomiskt afseende är af utomordentlig vikt. Staten har de bästa och mest mångsidiga krafterna för att göra sig den nya utvecklingen till godo och att inleda den på vägar, som lända de nationella intressena till största gagn, på så sätt att den tillvaratager oanvända resurser — och sådana hvarpå vi särskildt har god tillgång. Jag tänker därvid närmast på våra malmers höga järnhalt och fosforrikedom, på vattenkraften — och på torfmossarna jämte skogsaffallet som bränsle.

Ett dylikt järnverk skulle kunna bryta väg för enskild företagsamhet, som förädlade hela vår malmbrytning och som tillgodogjorde skogsaffall, mossar och vattenkraft äfven i andra delar af landet. Med hänsyn till det nationella oberoendet kan tillvaron af järnverket i statens händer knappast öfverskattas, då det, fortare än på annat sätt åstadkommet och tryggare i förhållandena till konjunkturer m. m., kunde förse hela landet med dess behof af råmaterial för såväl landtkommunikationerna som flottan och då dess naturliga belägenhet blefve sådan, att det in i det sista vore skyddadt för militära åtgärder utifrån. Ett lämpligt läge för ett dylikt verk synes mig vara Harsprånget genom sin närbelägenhet till malmerna, sin stora krafttillgång, sitt läge i förhållande till statsskogarna, omgifningens rikedom på mossar samt att inlandsbanan, vår bäst skyddade trafikled, där i alla händelser torde böra framdragas. Naturligtvis hindrar ej detta, att vid en utredning ännu lämpligare platser kunna påvisas.

Ehuru det icke för mig är sannolikt, kan det likväl vara möjligt, att frågan är för tidigt väckt och att en utredning kommer att visa, att ett företag af den beskaffenhet, som här är i fråga, ej är af den betydelse och lämnar de fördelar som antydts. Äfven om detta skulle blifva resultatet, så vågar jag dock hysa den bestämda åsikten, att en utredning, verkställd af opartiska och sakkunniga, medför fördelar, som väl motsvara kostnaderna för densamma. Att utredningen afser ett nytt produktivt företag borde väl också tala för detsamma, i tider då en sådan massa utredningar pågå i improduktiva riktningar.»

Utskottet skänker allt erkännande åt den fosterländska tanke, som ligger till grund för motionärens förslag om en skrifvelse till Kungl. Maj:t med anhållan om utredning angående åstadkommande af ett statens järnverk i Norrland vid den blifvande inlandsbanan, hvars uppgift vore att fylla statens behof af sådana järneffekter som hittills i regel icke framställas inom landet och hvilka således för närvarande tynga på vår handelsbalans.

De fördelar, som skulle tillföras staten genom ett dylikt järnverk, skulle enligt motionärens förmenande vara möjligheten för staten att tillgodogöra ännu oexploaterade malmtillgångar, skogsaffall, mossar och vattenkraft från och på staten tillhöriga marker i Norrland, hvarförutom järnverket skulle kunna blifva en förgångare för den svenska järnhandteringen äfven i andra delar af landet.

Utskottet, som med motionären delar en önskan därom att statens tillgångar uti öfre Norrland ju förr desto hellre kunde på ett för staten vinstgifvande sätt tillgodogöras, kan likväl icke med motionären instämma uti sättet för vinnande af detta mål.

Redan från principiell ståndpunkt håller utskottet före, att staten icke bör inlåta sig på ett dylikt företag. Staten bör icke i regel uppträda såsom industririddare i konkurrens med enskilda sådana.

Långt ifrån att gagna skulle detta snarare skada den enskilda företagsamheten, enär en konkurrens med staten och dess mer eller mindre obegränsade tillgångar och utvägar ofta blefve för den enskilde omöjlig.

Oafsedt detta har utskottet icke kunnat undgå att finna, att motionären väl mycket räknar med faktorer som ännu icke förefinnas. En hufvudpunkt i motionärens förslag är att staten skall anlägga ett järnverk vid den s. k. inlandsbanan, men denna bana är ju ej ännu hvarken beslutad eller till sin sträckning bestämd. Uppenbart är att tillkomsten af en inlandsbana, dragen genom statens skogsmarker i Öfre Norrland, skall, oberoende af ett där beläget statens järnverk, föranleda tillvaratagandet af nu obegagnadt skogsaffall och andra bränsletillgångar till gagn för den svenska järnhandterings utveckling i den riktning att af de norrländska malmerna mer och mer kunna inom landet förädlas.

I den brytningsperiod, hvaruti den svenska järnhandteringen för närvarande befinner sig, synes det utskottet till sist att den möjligheten icke är utesluten att ett enskildt järnverk, långt innan inlandsbanan kommit till utförande och således ej heller ett statens mönsterjärnverk kunnat uppföras, upptagit tillverkning af samtliga eller de flesta af de effekter, hvilka motionären framhållit såsom föremål för statsjärnverkets verksamhet, och detta uti sådan omfattning, att statens och landets behof blifver fylldt.

Med den uppfattning utskottet sålunda har i fråga om tillkomsten för statens räkning af ett järnverk vid en blifvande inlandsbana anser sig utskottet icke kunna biträda motionärens framställning om en utredning i det syfte motionären angifvit, utan hemställer

att herr Bergströms ifrågasvarande motion icke måtte till någon^{ns} Första kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 14 mars 1907.

Å utskottets vägnar:

Ch. E. von OELREICH.

Reservation

af Herr *Bergström*, hvilken anförde:

»Utskottet förmenar att staten ej principiellt bör uppträda i konkurrens med enskilda industriidkare. Detta har jag själf antydt i motionen, men det finnes förhållanden, då staten har plikt att inskrida. Oafbruten järnvägsdrift och sjövapnets uppehållande äfven under ofred och blockad är för staten lika viktigt att ha garantier för, som att det finnes gevär och krut, hvilket staten själf tillverkar. Det är ett faktum, att landets behof af räls och plåt hittills ej kunnat fyllas af egen produktion, och staten torde för trygghet härutinnan behöfva andra säkerheter än som hittills i vårt land kunnat presteras eller af utskottet åberopas. Fördelarna utaf att äga fullt känt och tillförlitligt material för bepansringar, undervattensbåtar, torpeder och andra försvarsförmödenheter samt att själf kunna åstadkomma dem utan att obehöriga bli i tillfälle att känna egenskaper och konstruktion, äro äfven möjliga att vinna men kunna också knappast vinnas på annat sätt, än om materialet, ja i de flesta fall föremålen färdiga, åstadkommas i staten själf tillhöriga verkstäder. Redan ur denna synpunkt måste jag anse ett statens järnverk vara af behofvet påkalladt och dess åstadkommande endast en tidsfråga.

Men det finnes också andra skäl. Som jag omnämnt i motionen och som biträdades af utskottet befinner sig järnhandteringen i en brytningsperiod, och denna karaktäriseras hufvudsakligen däraf att man söker i mer

eller mindre mån ersätta bränslet med elektrisk kraft, hvarigenom man isynnerhet med svenska förhållanden bör kunna framställa järnet billigare och åstadkomma massproduktion. Vid de redan befintliga järnverken i vårt land låter detta sig endast i få fall göra till afsevärd utsträckning på grund af bristande tillgång på kraft, men då vid Harsprånget, enligt utskottet meddelad uppgift, kan sammanföras 500,000 hästkrafter (flere gånger mera än vid någon annan plats efter den föreslagna inlandsbanan) så är denna plats synnerligen väl lämpad för tillgodogörande af hvarje med elektricitetens användande förenad fördel och i första hand värd ett utnyttjande af staten själf. Den stora krafttillgången lämnar nog godt utrymme äfven för enskilda företag, äfven om kraften själf förblir och på grund af förhållandena bör bli staten tillhörig. Är det möjligt att genom elektricitetens hjälp i afsevärd mån förbilliga tillverkningen, hvarom en utredning skulle kunna gifva besked, ställer sig afsättningen på helt annat sätt än nu, emedan exporten och icke den lilla förbrukningen inom landet blir hufvudsak. Detta bör så mycket mera närma sig visshet, som ett meddelande i dagarna varit synligt, att ett svenskt järnverk sålt räls till staten för 120 kronor per ton, när priset på utlänsk räls varit 123,¹⁵ med afdrag af 5 shillings frakt och alltså export redan med nuvarande tillverkningsmetoder och på dem grundade pris ej synes omöjlig.

Vid nästan all nydaning måste man i mer eller mindre grad räkna både med obefintliga och obekanta faktorer. Därförutan torde knappast ett framåtskridande vara möjligt. Inlandsbanan är, om ock obefintlig, under utredning, och denna bana och sättet att utnyttja vårt lands kanske största krafttillgång äro ej utan ömsesidigt inflytande, äfven om ej Harsprånget ligger mera än omkring sex mil från Gellivaras för behandling med elektricitet, som det ser ut, lämpliga malmer och sålunda lätt kan tillgodogöras utan inlandsbanan. Det är just angående dessa mer eller mindre kända faktorer som jag ansett, att en utredning från statens sida och i dess eget intresse böra och behöfva verkställas. Hade dessa varit så bekanta att utskottets medlemmar kunnat fullt öfverblicka och bedöma dem, då hade mitt yrkande utmynnat i begäran om anslag för jernverkets åstadkommande. Nu måste jag bibehålla min ursprungliga mening och vördsamt anhålla:

att Första Kammaran behagade bifalla min i ämnet väckta motion.»